

УДК 930.253:[908:069](477.84)

Ю. Є. ГУМЕН, А. З. ЦАЛЬ*

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Висвітлено діяльність музейних установ м. Тернопіль та Тернопільської області на основі документів та матеріалів Державного архіву Тернопільської області. Подано короткий опис складу документів та перелік архівних фондів, у яких міститься інформація з даної проблематики.

Ключові слова: Тернопільський обласний краєзнавчий музей; Державний архів Тернопільської області; документи; музейна справа; фонди.

Сучасний стан розвитку музейної та архівної справи дає змогу численним дослідникам, краєзнавцям та історикам віднайти необхідну інформацію для написання наукових праць з різноманітної тематики. Зацікавленість громадськості історичним минулим з кожним роком зростає, і саме музеї як спеціалізовані установи дають змогу ознайомитися з артефактами минувшини. Однак стан вивчення діяльності самих музейних установ залишається на низькому рівні. Документи і матеріали, що зберігаються у Державному архіві Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) дають змогу краще висвітлити дану проблематику.

Мета дослідження полягає в аналізі складу та змісту документів та матеріалів Державного архіву Тернопільської області, що стосуються діяльності Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музеїв.

Об'єкт дослідження – діяльність музейних установ Тернополя з початку їх заснування до сьогодні.

Предметом статті є документи і матеріали Державного архіву Тернопільської області, що стосуються діяльності музейних установ м. Тернополя та Тернопільської області.

Цілісне вивчення проблеми дасть змогу краще висвітлити діяльність музейних установ, надасть поштовх для подальших наукових досліджень у цьому напрямі. У праці вперше здійснюється максимально повний аналіз джерельної бази Державного архіву Тернопільської об-

* *Гумен Юрій Євгенович* – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Тернопільської області;

Цаль Андрій Зеновійович – головний спеціаліст відділу інформації та використання документів Державного архіву Тернопільської області.

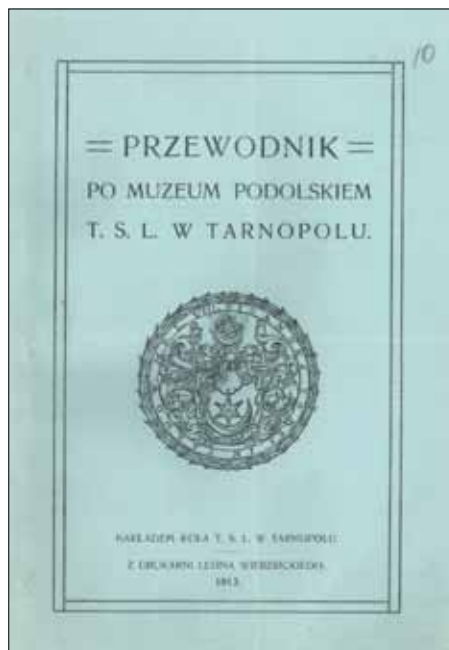
ласті, що стосується даної проблематики і саме у цьому полягає наукова новизна дослідження.

Науково-практична цінність отриманих результатів та основних ідей дослідження полягає у тому, що проаналізований фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії музейної справи, в історіографічних та краєзнавчих виданнях, при підготовці відповідних спецкурсів, у практичній викладацькій роботі.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей створений відповідно до постанови бюро Тернопільського обкому КП(б)У та облвиконкому від 27 січня 1940 р.¹ Попередником сучасного музею був Подільський регіональний музей, який діяв у Тернополі з 1913 р.²

Уперше документи музею впорядковувались в листопаді 1970 року. На постійне зберігання було оформлено і внесено в описи 176 справ за 1941, 1944–1967 роки³. Повторне упорядкування документів музею проведено в серпні 1974 року. На державне зберігання оформлено та внесено в описи 43 справи за 1967–1972 роки та частково за 1962–1966 роки. На даний час в описи внесено 221 одиницю зберігання⁴.

Документальні матеріали архівного фонду “Тернопільський обласний краєзнавчий музей” відклались в основному з 1944 р., і одна справа за 1941 р. Це інструкція з охорони пам’яток культури на території Тернопільської області⁵. У фонді наявні: звіт про роботу музею за 1944 р., постанова виконкому Тернопільської обласної ради від 5 листопада 1945 р. “Про підготовку до відкриття Тернопільського обласного історично-краєзнавчого музею”, акт від 22 травня 1945 р. про обстеження стану та роботи музею⁶. Серед документів: постанови Тернопільського облвиконкому, накази обласного відділу культурно-освітніх установ (1945–1972 рр.); протоколи виробничих нарад і засідань наукової ради музею; плани, звіти, довідки про діяльність музею і його відділів; експозиційні плани пересувних виставок; довідки про стан науково-дослідної, культурно-масової, агітаційно-пропагандистської роботи музею і його відділів; методичні розробки з питань організації народних музеїв і музейних кімнат⁷.

Методичний лист Тернопільського обласного краєзнавчого музею “Як створити народний музей або музейну кімнату” (1968 р.), складений Корнілевським В. П., Геретою І. П., Шведовою Г. С., зберігається в особовому фонді Ігоря Герети⁸.

Довідки, інформація і відомості про охорону пам’яток історії, археології та мистецтва, роботу народних музеїв області⁹.

Відомості про кількість та списки експонатів музею, поповнення фондів¹⁰.

Заходи, доповідні записки, листування про святкування знаменних і ювілейних дат.

Довідки про загиблих радянських воїнів, встановлення меморіальних дошок на території області, злочини нацистських окупантів.

Статті, лекції, радіопередачі, підготовлені за матеріалами музею, книги відгуків, списки архітектурних і географічних пам’яток області, видатних людей Тернопільщини. Довідки про історію міст, пам’яток природи і заповідників¹¹.

Листування з Міністерством культури УРСР про створення у с. Велеснів Монастирського району музею В. Гнатюка, а також з установами і окремими особами з питань організації виставок, пошуку учасників Другої світової війни, з краєзнавчої роботи та поповнення музею художніми творами¹².

Статистичні звіти про роботу музею. Кошториси, штатні розписи обласного музею та його філіалів. Документи профспілкового комітету.

Змістовні документи про музейну діяльність зосереджені в особових фондах. Так, в архівному фонді “Ельгорт Бума Бумович (Борис Борисович) (1923–1989 рр.) – історик, краєзнавець, музейник” зберігаються стаття-довідка до довідника “Музеї Радянської України” і документи до неї, тематико-експозиційні плани історичного музею у м. Борщеві, документи з історії створення музею Тернопільського педагогічного інституту, план експозиції виставки Тернопільського краєзнавчого музею¹³.

Зацікавлення викликають документи, що зберігаються в архівному фонді “Чернихівський Гаврило Іванович (1936–2011 рр.) – краєзнавець, літературознавець, дійсний член НТШ, член Національної Спілки письменників України”. Серед них: план експозиції музею бойової слави в с. Плоске Кременецького району та опис до нього, рукопис та машинопис статті про музей, нотатки до створення експозиції “Культура Кременеччини 1920–1939 рр.”, зібрані Г. Чернихівським документи та матеріали про О. Неприцького-Грановського та відкриття музею О. Неприцького-Грановського¹⁴. Збірка методичних рекомендацій та порад, розроблених Тернопільським краєзнавчим музеєм, про облік, визначення та збереження музейних матеріалів, роль і завдання громадських музеїв за 1975–1980 рр., публікації про створення на Тернопіллі

громадських музеїв, відомості про мережу музеїв та музейних кімнат Кременецького району¹⁵.

Про створення, комплектування та діяльність етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у с. Велеснів Монастириського району свідчать документи архівного фонду “Герета Ігор Петрович (1938–2002)”. Це збірки документів про створення та діяльність музею за 1969-1971рр., документи про експозицію музею та затвердження його філіалом Тернопільського обласного краєзнавчого музею, машинопис з авторськими правками І. Герети “Попереднього експозиційного плану музею”¹⁶. Відкладено в фонді листування І.П.Герети з науковцями Львова, Києва, Пряшева, Мінська з питань оформлення експозиції музею та можливості комплектування музею різними матеріалами, листування з О. Черемшинським з питань творчої співпраці¹⁷.

Привернуть увагу документи (листи, акти прийому-передачі предметів, знайдених під час розкопок та їх описи) про археологічну діяльність І.П. Герети із відомостями про археологічні розкопки у Чернелеві-Руському Тернопільського району¹⁸.

У документах архівного фонду “Медведик Петро Костьович (1925–2006) педагог, літературознавець, фольклорист, етнограф, бібліограф, мистецтвознавець” зберігаються документи про виконаний П.К.Медведиком комплекс робіт із оформлення експозиції обласного музею “Театральна Тернопільщина” у м. Копичинці Гусятинського району в 1986–1989 рр.¹⁹.

Збірки публікацій про меморіальний музей Соломії Крушельницької у с. Біла та меморіальний музей-квартиру співачки у м. Львові, світліни з фондів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у м. Львові зберігаються в архівному фонді “Хаварівський Богдан Васильович (1948) педагог, архівіст, митець, громадський діяч”²⁰.

У фондах держархіву області широко представлена бібліографія музейної справи на Тернопільщині. Перлиною колекції документів ДАТО є “Путівник по подільському музеї в Тернополі”, що вийшов у світ в 1913 р. з нагоди відкриття першої виставки. Тоді в структурі музею було 4 експозиційних зали, що розкривали усі тогочасні аспекти історії, геології та природи краю. У першому виставковому залі розмістили експонати, присвячені археологічним знахідкам, що на початку століття були знайдені під Тербовлянським замком і передані магістратом цього містечка музею, в другій залі представлено експонати історії краю починаючи з 17 століття, третя зала присвячена нумізматиці та скульптурі, а четверта – геології та природничій історії краю²¹.

У грудні 1982 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей отримав нове приміщення площею понад 2000 квадратних метрів в центральній частині обласного центру²². 1986 р. у видавництві “Камінь” вийшов у світ путівник “Тернопільський краєзнавчий музей” з

оновленою експозицією. У 1998 року Венедикт Лавренюк та Ярослава Гайдукевич видали перший путівник часів незалежної України “Тернопільський обласний краєзнавчий музей”, де крім інформації про історію музею та його експозицію подано інформацію про всіх працівників установи²³.

Упродовж 1960–1990-х рр. на території Тернопільської області створено також низку меморіальних музеїв відомих уродженців краю. На 1989 р. в області функціонувало 16 державних музеїв, 13 з яких на правах відділів Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Інформацію про експозиції кожного закладу було узагальнено в спеціальному путівнику “Музеї Тернопільщини”, який підготували провідні краєзнавці Венедикт Лавренюк, Ярослава Гайдукевич та Ірина Зелена²⁴. У світ виходили і окремі путівники. Так, 31 травня 1969 р. у с. Велеснів Монастирського району було створено меморіальний музей видатного українського етнографа та фольклориста Володимира Гнатюка²⁵. Вже у 1971 р. Львівське видавництво “Каменярь” до сторіччя від уродин академіка підготувало нарис-путівник “Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі”, авторами видання були незабутні тернопільські краєзнавці Ігор Герета та Остап Черемшинський²⁵. Через одинадцять років видавництво “Каменярь” у 1991 р. випустило нове видання однойменного нарис-путівника, що було позбавлене ідеологічних нашарувань²⁶.

У 1963 р. в с. Біла Тернопільського району було створено Музей Соломії Крушельницької – видатної української оперної співачки, педагога. У 1978 р. у львівському видавництві “Каменярь” видано нарис-путівник “Музей Соломії Крушельницької” за редакцією Ігоря Герети, де яскраво описано життєвий і творчий шлях знаменитої співачки та подано інформацію про історію музею та експозиційні матеріали²⁷.

Відомий краєзнавець Гаврило Чернихівський у 2006 р. підготував та видав нарис-путівник “Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського”, де доступно описано життєвий шлях поета-модерніста, а також експозицію музею, створеного земляками восени 1996 р.²⁸. Відомий краєзнавець Волині у 2005 р. підготував та видав путівник “Кременецький краєзнавчий музей” про установу, якій Гаврило Іванович присвятив усе своє життя²⁹.

У 2007 р. до 120-річчя від дня народження геніального українського театрального режисера Леся Курбаса вийшов у світ нарис-путівник “Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса” краєзнавця Ольги Василюшин, котра опікується установою в с. Старий Скалат Підволочиського району з 1989 р.³⁰.

У 2011 р. під редакцією Ігоря Дуди світ побачило видання “Тернопільський краєзнавчий музей 1991–2011”, де детально описано віхи

становлення, експозиційну та фондову тематику відомої мистецької установи краю³¹.

Не менш унікальним музеєм Тернопільщини є єдиний в країні Музей Книги в м. Бережани, що веде свою історію з 1984 р. Про цю установу, етапи її становлення та досягнення, а також про літературне Тернопілля йдеться у рідкісному виданні “Храм книги”, що вийшло в 1994 р. до 10-ти річного ювілею музею³².

Про нелегку роботу музейників, історію музейної справи області йдеться в науково-краєзнавчих виданнях відомих тернопільських краєзнавців Венедикта Лавренюка “Храм в дзеркалі ріки” та Ярослави Гайдукевич “Не перервати духовності нитку...”³³.

Навіть такий невеликий екскурс по фондах та бібліографії Державного архіву Тернопільської області засвідчує, що архівісти і музейники області роблять одну велику справу – формують пам’ять сьогодні про вчора, наближуючи нескінчене завтра.

Отже, можна зробити висновок, що у сховищах Державного архіву Тернопільської обл. зберігається чимало важливої та цікавої інформації про діяльність Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музейних установ області. Значна кількість цих матеріалів ще не була використана та введена у науковий обіг. Дане дослідження є спробою спростити пошук інформації для подальших дослідників музейної справи Тернопілля, краєзнавців та усіх тих, хто цікавиться музейною справою рідного краю.

¹ Держархів Тернопільської обл., ф. Р-3207, арк. 4; Там само, ф. Р-3207, оп. 1, спр. 1, спр. 2, спр. 3.

² Там само, ф. Р-3207, оп. 1 спр. 6, спр. 41, спр. 124, спр. 119, спр. 325, спр. 240.

³ Там само, ф. Р-3207, оп. 1 спр. 241, спр. 246–247а, спр. 252, спр. 260.

⁴ Там само, ф. Р-3207, оп. 1 спр. 261.

⁵ Там само, ф. Р-3207, оп. 1 спр. 276.

⁶ Там само, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 63; ф. р. 3207, оп. 1, спр. 140, спр. 163.

⁷ Там само, ф. р. 3207 спр. 164, спр. 20, спр. 44, спр. 105, спр. 115, спр. 109, спр. 175; ф. р. 3428, оп. 1, спр. 48, спр. 54, спр. 58, спр. 61.

⁸ Там само, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 20.

⁹ Там само, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 21, спр. 55, спр. 83.

¹⁰ Там само, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 23, спр. 141–159.

¹¹ Там само, ф. р. 3438 оп. 1, спр. 197, спр. 198, спр. 199.

¹² Там само, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 17.

¹³ Там само, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 18, спр. 19, спр. 25–46, спр. 24.

¹⁴ Там само, ф. р. 3484, оп. 1 спр. 33, спр. 40–42, спр. 49, спр. 51–59; ф. р. 3489, оп. 1, спр. 2; ф. р. 3466, оп. 1, спр. 246.

¹⁵ Держархів Тернопільської обл., ф. р. 3466, оп. 1 спр. 256; ф. 33, оп. 1, спр. 540, арк. 10–18; Тернопільський краєзнавчий музей: путівник / С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич та ін.; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. Ю. І. Соколов. – Л.: Каменярь, 1986. – 72 с.

¹⁶ Тернопільський обласний краєзнавчий музей: нарис-путівник / Я. Гайдукевич, В. Лавренюк. – Тернопіль, 1998. – 76 с.; *Лавренюк В.* Храм у дзеркалі ріки. Нотатки музейника / В. Лавренюк. – Тернопіль, 2000. – 350 с.; *Герета І. П.* Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О. С. Черемшинський; худож. Іван Крислач. – Л.: Каменяр, 1971. – 95 с.

¹⁷ *Герета І. П.* Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О. С. Черемшинський; худож. С. І. Іванов. – 3-е вид., допов. – Л.: Каменяр, 1991. – 95 с.; *Герета І. П.* Музей Соломії Крушельницької: нарис-путівник / І. П. Герета. – Л.: Каменяр, 1978. – 94 с.; *Чернихівський Г. І.* Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського: нарис-путівник / Г. І. Чернихівський. – Тернопіль: Збруч, 2006. – 32 с.; *Чернихівський Г.* Кременецький краєзнавчий музей: путівник. / Г. Чернихівський. – Кременець: Папірус, 2005. – 70 с.; *Василишин О.* Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса: нарис-путівник / О. Василишин. – Вид. перше. – Тернопіль: Укрпрінт-Захід, 2007. – 82 с.

¹⁸ Тернопільський обласний художній музей. 1991–2011 / Упоряд.: І. М. Дуда, О. Р. Ваврик, С. М. Божко, О. В. Мацків; за ред. І. М. Дуди. – Тернопіль: Астон, 2011. – 68 с.

¹⁹ Храм книги. Літопис бережанського регіонального центру української книги / За ред. Н. Волинець. – Бережани, 1994. – 184 с.

²⁰ *Гайдукевич Я. М.* Музеї Тернопільщини: путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Лавренюк; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. В. В. Ковальчук. – Л.: Каменяр, 1989. – 127 с.; *Гайдукевич Я.* Не перервати б духовності нитку... Вибрані статті, виступи, бібліографія / Я. Гайдукевич. – Тернопіль: Воля, 2009. – 288 с.

²¹ Держархів Тернопільської обл., ф. 33, оп. 1, спр. 540, арк. 10–18.

²² Тернопільський краєзнавчий музей: путівник / С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич та ін.; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. Ю. І. Соколов. – Л.: Каменяр, 1986. – 72 с.

²³ Тернопільський обласний краєзнавчий музей: нарис-путівник / Я. Гайдукевич, В. Лавренюк. – Тернопіль, 1998. – 76 с.

²⁴ *Лавренюк В.* Храм у дзеркалі ріки. Нотатки музейника / В. Лавренюк. – Тернопіль, 2000. – 350 с.

²⁵ *Герета І. П.* Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О. С. Черемшинський; худож. Іван Крислач. – Л.: Каменяр, 1971. – 95 с.

²⁶ *Герета І. П.* Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Герета, О. С. Черемшинський; худож. С. І. Іванов. – 3-е вид., допов. – Л.: Каменяр, 1991. – 95 с.

²⁷ *Герета І. П.* Музей Соломії Крушельницької: нарис-путівник / І. П. Герета. – Л.: Каменяр, 1978. – 94 с.

²⁸ *Чернихівський Г. І.* Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського: нарис-путівник / Г. І. Чернихівський. – Тернопіль: Збруч, 2006. – 32 с.

²⁹ *Чернихівський Г.* Кременецький краєзнавчий музей: путівник. / Г. Чернихівський. – Кременець: Папірус, 2005. – 70 с.

³⁰ *Василишин О.* Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса: нарис-путівник / О. Василишин. – Вид. перше. – Тернопіль: Укрпрінт-Захід, 2007. – 82 с.

³¹ Тернопільський обласний художній музей. 1991–2011 / Упоряд.: І. М. Дуда, О. Р. Ваврик, С. М. Божко, О. В. Мацків; за ред. І. М. Дуди. – Тернопіль: Астон, 2011. – 68 с.

³² Храм книги. Літопис бережанського регіонального центру української книги / За ред. Н. Волинець. – Бережани, 1994. – 184 с.

³³ *Гайдукевич Я. М.* Музеї Тернопільщини: путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Лавренюк; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. В. В. Ковальчук. – Л.: Каменяр, 1989. – 127 с.; *Гайдукевич Я.* Не перервати б духовності нитку... Вибрані статті, виступи, бібліографія / Я. Гайдукевич. – Тернопіль: Воля, 2009. – 288 с.

Освещена деятельность музейных учреждений Тернополя и Тернопольской области на основании документов и материалов Государственного архива Тернопольской области. Представлено краткое описание состава документов и перечень архивных фондов, в которых содержится информация по данной проблематике.

Ключевые слова: Тернопольский областной краеведческий музей; Государственный архив Тернопольской области; документы; музейное дело; фонды.

The activity of the museum institutions of Ternopil and Ternopil region on the basis of the documents and materials of the State Archive of Ternopil region is considered. The brief summary of the documents and the list of the archive funds, which consist information on the mentioned problematic, is given.

Key words: Ternopil regional natural history museum; State Archive of Ternopil region; documents; museum affairs; funds.